

Uudet kysymykset, vanha muoto

Marc Blochin historian metodologia ja tutkimusperinne

Ranskalaisen annalistikoulukunnan toinen perustaja, Marc Bloch (1886 -1944), painotti 1940-luvulla kirjoittamassaan metodologisessa esseessä historiatieteen olevan murrosvaiheessa. Historia oli vasta tulossa tieteenksi. Bloch halusi rohkaista historiaa käymään läpi yhtä suuria muutoksia, kuin fysiikassa oli koettu kvanttifysiikan ja muiden modernin fysiikan näkökulmien omaksumisen myötä. Bloch oletti, että tulevaisuudessa historian tutkimus olisi hyvin erilaista kuin hänen aikanaan. Tiettyjen historiallisen selittämisen perussääntöjen¹ hän kuitenkin arveli säilyvän.² Tämä artikkeli lähtee säilymistä koskevasta ajatuksesta: Yritän jäljittää niitä vanhan historian käytänteitä, joita Marc Bloch sisällytti kaavailemaansa uuteen historiaan. Keskityn annalistikoulukunnan syntyä edeltäviin saksalaisiin ja ranskalaisiin keskusteluihin Marc Blochin metodologisten ratkaisujen näkökulmasta. Kiinnitän erityisesti huomiota sellaisiin historian tutkimuksen käytänteiden pysyvyyksiin, joista Bloch itse olisi käyttänyt termiä "pidentyminen".³

1800-luvun lopun historismi ja positivismi

Historismilla tarkoitetaan yleensä 1800-luvun ammatillisen ja tieteellistyneen historian käytäntöön sitoutunutta tutkimuksellista asennetta. Historismi on ongelmallinen käsite, sillä se on käytössä saanut useita merkityksiä ja siitä on olemassa kaksi englanninkielistä muotoa: *historism* ja *historicism*.⁴ Georg G. Iggersin mukaan 1800-luvun Saksan "uusi, tieteellinen historia" peri paljon myös edeltäneeltä traditiolta: Keskeistä valistusajattelun perintöä olivat muun muassa menneisyyden ja historian vastaavuutta korostava korrespondenssiteoria. Historistit olettivat, että tekoja tarkastelemalla on mahdollista havaita tekijän intentio, ja heille oli ominaista diakroninen, yksiulotteinen käsitys historian ajasta.

1800-luvulla muotoutunut historistinen asenne perustuu kolmen metodologisen periaatteen noudattamiseen: Yleinen selitys on rakennettavissa partikulaarisista faktoista, kun taas yleisistä teorioista käsin ei ole mahdollista tavoittaa sitä, mikä on partikulaarista. Toiseksi tutkimus kohdistuu yksilöön, joka ilmentää ”jumalallisia ideoita”. Kolmas keskeinen vaatimus esitetään tutkijalle: Historioitsijan on oltava objektiivinen. Leopold von Ranken 1820 – 1830-luvulla kiteyttämiin tavoitteisiin kuului yhdistää tiukan tieteellinen tutkimusote sellaiseen esittämisen tapaan, että sivistynyt yleisö alkaisi käyttää historian-tutkimusta kulttuurin tuottamisen lähteenä. 1870-luvun jälkeen saksalaiset historistit eivät enää muotoilleet uudenlaisia kysymyksiä ja historia keskittyi legitimoimaan valtion olemassaoloa. Vuosisadan vaihteessa Ernst Troeltsch⁵ sitten totesikin saksalaisen historismin olevan kriisissä.

Ranskalaiset historistit ottivat 1800-luvulla mallia saksalaisesta *Geschichtswissenschaftista*⁶. Metodologisten innovaatioiden esteeksi muodostui 1800-luvun lopun Ranskassa tapa kopioida saksalaisia tutkimuskäytänteitä ja kysymisen tapoja ymmärtämättä niitä saksalaisia filosofisia tai poliittisia konventioita, joihin nämä käytänteet liittyivät.⁷

1800-luvun lopun ranskalaisen historian tutkimuksen kentän hahmottaminen on vaikeaa positivismi-käsitteen⁸ epämääraisyyden vuoksi, koska käsitteellä tarkoitetaan ainakin kahta toisistaan poikkeavaa asiaa: lakipositivismia ja faktapositivismia.

Leopold von Rankea on pidetty postivistina.⁹ Anglosaksisessa maailmassa 1800-luvun lopun historian tutkimukseen liittyvän positivismi-käsitteen sisältöä taas määrittelee ensin Henry Thomas Bucklen¹⁰ aloittama, historiallisena positivismina tunnettu suuntaus. Viimeistään 1920-luvulta lähtien käsitteen sisältöön alkaa kuitenkin saksan- ja englanninkielisessä maailmassa vaikuttaa myös Wienin piiriin¹¹ edustaman loogisen positivismin merkitys.

Auguste Comteen liitetyn lakipositivismin pohjalta ei Ranskassa koskaan kehitetty sellaista käytännöllistä historiallista positivismia, johon tutkimuksen valtavirta olisi sitoutunut. Comtelaisesta positivismista johdetulla historiallisella positivismilla oli toki Ranskassa oma teoreettikkonsa, Jean Bourdeau¹², jolla oli myös tieteellinen ohjelmansa historiasta positiivisena tieteenä.¹³ Bourdeauista ei kuitenkaan tullut Ranskan Bucklea, sillä hän ei kirjoittanut yhtään sellaista

merkittävää historiasteosta, jossa olisi näyttänyt positivistisen teoriansa toimivan myös käytännön historiankirjoituksen palveluksessa.

Annalistikoulukunnan varhaisvaiheet liitetään ranskalaisen historismin tai positivismin kriisiin. Annalistien ansioksi on tapana lukea historian tutkimuksen kiinnostuksen suuntaaminen pois politiikasta kohti yhteiskuntaa ja taloutta.¹⁴ Mielestäni on kuitenkin kiinnitettävä huomiota myös siihen, ettei Strasbourgin annalistien uusi historia ole aivan irrallaan positivismiksi tai historismiksi nimitetyistä perinteistä.

Mistä annalistit sanoutuivat irti, eli mitä oli *histoire historisante*?

Ranskalainen historian tutkimus pyrki jo 1870-luvulta lähtien paitsi saksalaisen mallin mukaiseen tutkimusotteeseen myös kilpailemaan saksalaisen historian tutkimuksen kanssa. Ranskalaiset historistit keskittyivät historian kouluopetuksen kehittämiseen ja yliopisto-opetuksen uudistamiseen. Historiallinen aikakauskirja *Revue historique* perustettiin vuonna 1876 kertomaan Ranskan kolmanteen tasavaltaan johtanutta historiaa ja tukemaan tämän kolmannen tasavallan ihanteita. Ensimmäisessä pääkirjoituksessa esitettiin muun muassa Rankelta tutut vaatimukset arkistotyöskentelystä, ensi käden lähteisiin viittamisesta, ammattimaisesta historian tutkimuksesta ja opetuksesta sekä vaadittiin historiaoppiaineen vakiinnuttamista korkeakoulutasolla. *Revue historique* otti tehtäväkseen ”esitellä ensi käden lähteitä, alkuperäisteoksia, jotka rikastuttavat tiedettä, mutta myös niihin pohjautuvia tutkimuksia, myös tieteellisiä tuloksia ja johtopäätöksiä”. Metodologisen linjansa *Revue historique* määritteli näin: ”Tiukan tieteellinen ote. Jokaisen väitteen yhteydessä on esitettävä todisteet, väitteiden pitää olla palautettavissa lähteisiin ja lainauksiin ja hatarat yleistyksyet ja kaunopuheiset kehitelmät on jätettävä pois.”¹⁵ Julkaisun esikuva oli saksalainen *Historische Zeitschrift*. *Revue historique*en poliittiset tavoitteet olivat ilmeisiä: Ideologisenä tavoitteena oli palauttaa vuoden 1870 sotilaallisen tappion masentamien ranskalaisten kansallinen itsetunto. Ohjelmallisesti *Revue historique* kuitenkin ilmoitti pysyttelevänsä poliittisesti neutraalina ja puolueettomana, olihan se virallisesti omistautunut vain ”positiiviselle tieteelle” ja sanoutunut jyrkästi irti ”poliittisista ja filosofisista teorioista”.¹⁶

Lehti aloitti Ranskassa julkisen tieteellisen historiakeskustelun. Lehden piirissä vaikuttaneet Gabriel Monod, Ernst Lavisse ja Charles Seignobos olivat opiskelleet Göttingenissä ja Berliinissä. Saksalaisen mallin mukaista tieteellistä historiaa kirjoittivat myös Charles-Victor Langlois ja Fustel de Coulanges.¹⁷ Revue historiquen piiri ei ollut mikään konservatiivikerho: toimituskunnassa oli mukana myös Ernest Renan, joka tuotannossaan etsi varsin uudenlaisen tieteellisen historian metodologiaa.¹⁸

Näitä tutkijoita on tapana eri yhteyksissä nimittää eri tavoin. Kontekstin mukaan heitä kutsutaan nimittää joko positivistiksi tai "histoire historisantea" edustaviksi ranskalaisiksi historisteiksi, metodiseksi kouluksi tai metodikoulukunnaksi.¹⁹ Koulukunnan piirissä tuotettiin lopulta myös ensimmäinen ranskalainen systemaattinen yliopistotasoinen historian metodiopas vuonna 1897. *Introduction aux études historiques* korvasi Ranskassa aiemmin käytössä olleen, saksalaisen Eduard Bernheimin vuonna 1889 julkaiseman metodioppaan. Erityisesti 1900-luvun jälkipuoliskon annalistikoulukuntaan sitoutuneilla historiankirjoituksen historian tutkijoilla on ollut tapana luonnehtia Charles-Victor Langlois'n ja Charles Seignobos'n *Introduction aux études historiquesin* edustamaa tutkimusotetta pelkäksi "positivismiksi".²⁰ Metodikoulukunta on kuitenkin luontevin tätä ryhmää yhdistävä nimitys. Annalistikoulukunnan ensimmäinen sukupolvi, Marc Bloch ja Lucien Febvre²¹, aloittivat historian tutkimusmenetelmien opiskelunsa Langlois'n ja Seignobos'n oppilaina.

Langlois'n ja Seignobos'n metodioppaan linjaukset muistuttavat Gabriel Monodin *Revue historique*lle kaavailemaa linjaa. Monod käytti pääkirjoituksissaan Comten käsitteitä, mutta ei kuitenkaan tarkoittane vaatimuksillaan positiivisesta tieteestä aivan samaa kuin Jean Bourdeau. Historian lakeja olivat Jean Bourdeau'n mukaan järjestystä koskevat lait, suhdelait ja lisäksi ylittämätön laki, joka ohjaa historian kulkua. Ranskalaisen historiankirjoituksen historiaan hän jätti jälkensä lähinnä antamalla kaavailemansa positivistisen historian vanhanaikaiselle edeltäjälle nimen "*histoire historisante*". Nimitystä käyttivät myöhemmin myös Lucien Febvre ja Marc Bloch sellaisesta historiasta, jonka edustajiksi eivät halunneet lukeutua. Toinen nimitys tällaiselle torjutulle historialle oli *l'histoire événementielle*, tapahtumiin keskittyvä historia. Tekikö tämä termin valinta Febvrestä ja Blochista positivistejä?

Metodikoulukunnan tavoitteet muistuttavat Ranken tavoitteita: historia tuli erottaa kaunokirjallisuudesta ja tehdä siitä tiede. Laajojen, ranskalaisesta näkökulmasta kirjoitettujen yleisten historioiden toimittaminen aloitettiin 1880-luvulla. Ensimmäisenä kansien väliin koottiin ranskalainen tulkinta maailmanhistoriasta²² Ernest Lavisse²³ toimitti myös vallankumousta edeltäneen ajan Ranskan kansallisen historian. Tämä Ranskan historia koostui yhdeksästä kaksiosaisesta niteestä. Teos alkoi Paul Vidal de la Blachen²⁴ katsauksella Ranskan maantieteeseen.²⁵ Monitieteinen ote ei siis ollut metodikoulunkaan edustajille vieras.

Ensimmäisen ranskalaisen historian metodioppaan kirjoittajat eivät olleet kovin teoreettisesti orientoituneita. Opas antaa tutkimuskäytäntöä koskevia ohjeita. Charles-Victor Langlois (1863–1929) oli keskiajan tutkija, Sorbonnen yliopiston keskiajan historian professori. Langlois väitteli vuonna 1887 aiheenaan Filip III:n hallinto.²⁶ Charles Seignobos (1854–1942) puolestaan oli uusimman ajan historian tutkija. Langlois'n tavoin myös Seinobos laati oppikoulutason oppikirjoja ja valvoi lähdejulkaisujen toimittamista. Hän oli Pariisin yliopiston historian professorina 1883–1925 väitelttyään vuonna 1881 aiheenaan roomalaisuus ja roomalaisten elämäntapa Titus Liviuksen ajoista nykypäivään.²⁷ Hänen varhaistuotantoonsa kuuluu myös feodalismien historiaa käsitteleviä tutkimuksia. Metodioppaan lisäksi Seignobos kirjoitti historiallisten yhteiskuntatieteiden käyttöön sovelletun metodioppaan sekä Ranskan kansan historiasta yleisesityksen, josta otettiin kymmeniä uusintapainoksia. Seignobos pyrki kehittämään myös taloushistorian metodologiaa.

Langlois ja Seignobos toivat 1880-luvulta lähtien uudistettuun Sorbonnen yliopistoon vaatimuksen tieteellisestä historiasta. Keskeisenä vaatimuksena on ulkoinen ja sisäinen lähdekritiikki, menneisyyden rekonstruointi primaarilähteiden varassa ja rekonstruoitujen historiallisten tosiasioiden järjestäminen tieteelliseksi historiaksi sarjalla synteettisiä operaatioita. Uudistajien painotuksissa oli eroa: Seignobos painotti synteessin merkitystä ja tukeutui jossakin määrin myös ranskalaisen historiankirjoituksen kaunokirjalliseen perintöön. Hän korosti kuitenkin yksityiskohtaisesti kuvailtujen historiallisten tosiasioiden suuren määrän tarpeellisuutta ja vierasti aiemman kaunokirjallisesti orientoituneen historiankirjoituksen ”lapsellisia yleistyksiä”.²⁸ Langlois taas oli École des

Chartesin kasvatti. Hän tukeutui saksalaiseen traditioon ja kiinnitti enemmän huomiota lähdekritiikkiin kuin historialliseen synteesiin.²⁹ Kannattaakin kysyä, missä määrin esimerkiksi annalisti Marc Blochin tuotannosta ilmenevä tutkimusote todella erosi näistä Langlois'n ja Seignobos'n ihanteista.

Vuonna 1897 julkaistu Langlois'n ja Seignobos'n metodiopas oli tarkoitettu historian yliopisto-opiskelijoille.³⁰ Teos irrottautui sekä Droysenin "pedantista, raskaasta" argumentaatiosta että Edouard Bernheimin "metafysisista".³¹ Oppaassa ei arvostettu kaunokirjallisesti orientoitunutta historiaa. Kaunokirjallisuutta pidettiin kuitenkin yhteiskunta- ja poliittisen historian relevanttina lähteenä. Oppaan ytimessä on vaatimus, jonka mukaan historioitsijan on työskenneltävä dokumenttien parissa. Tämä "positivistinen" ohjelma oli Langlois'lle ja Seignobos'lle tae historian tieteellisyydestä. Marc Blochin esittämä ajatus historiasta "jälkien tieteenä" myötäilee tätä vaatimusta, mutta Bloch laajentaa dokumentin käsitteen koskemaan kaikkia ihmistoiminnan jälkiä, niin aineellisia kuin henkisiäkin.³²

Langlois'n ja Seignobos'n ajan ranskalaisten historiantutkijoiden uusi metodologia ei käytännössä kovin syvällisesti eronnut saksalaisen historian metodologian perusteoksesta, joka on Droysenin *Historik*. Jo Droysen oli irrottanut historian luonnontieteistä ja historiallisen selittämisen mekaanisesta selittämisestä. Droysen oli tietysti käynyt tieteiden väliset ja tieteellistä operointia koskevat keskustelunsa omien aikalaistensa, esimerkiksi Darwinin ja Bucklen kanssa. Vuoden 1881 uudistetun laitoksen esipuheessa, joka on sisällytetty käyttämäni vuoden 1937 painokseen, Droysen painotti myös, ettei hänen teoksensa pyri olemaan historianfilosofiaa.³³

Jörn Rüsenin mukaan Droysenin hermeneuttinen ajattelutapa³⁴ korostaa historiallisen toiminnan selittämistä intentioiden kautta: Historiatiede ei ole nologista vaan rekonstruktivistista ja hermeneuttista. Rüsenin mukaan Droysen muotoili sen historia- ja tietoteoreettisesti perustellun eron, joka on selittämisen ja ymmärtämisen välillä ja johon perustuu vanha luonnontieteiden ja henkistieteiden välinen erottelu.³⁵

1800-luvun lopun ranskalaiset uudistajat vaativat historiantutkijalta "perusteltua metodologiaa", "kriittisyyttä" ja aputieteiden käyttöä. Ranskalainen metodikoulukunta tukeutui myös Droysenin kiteyttämiin hermeneutiikan sään-

töihin. Näitä Droysenin *Historikin* keskeisiä periaatteita koskevien viittausten kohde ei Langlois'n ja Seignobos'n vuonna 1898 julkaistussa historian metodioppaassa kuitenkaan ole *Historik*. Droysenin ajatukset välittää Langlois'lle ja Seignobos'lle ranskalainen historioitsija Numa Denis Fustel de Coulanges.³⁶ Hans-Dieter Mann on kiinnittänyt huomiota Droysenin ja Strasbourgin annalistien ohjelmallisen ajattelun yhtäläisyyksiin.³⁷

Droysenin *Historikin* rinnalla Langlois'n ja Seignobos'n teos vaikuttaa suppealta. Se on kuitenkin systemaattinen esitys historian tutkimusmetodologias-
ta. Se kiteyttää metodisen koulun käsityksen siitä, millaista hyvän historiantutkimuksen tulisi olla. Langlois'n ja Seignobos'n metodologian keskeisiin vaatimuksiin kuuluu, että historioitsijan on oltava tietoinen metodistaan. Heidän mukaansa kaikki tieteellinen historiantutkimus vanhennee, sillä menetdit muuttuvat. Langlois ja Seignobos eivät kuitenkaan pitäneet historian tieteellistä tai taiteellista olemusta, historian tehtäviä tai historian käyttökelpoisuutta koskevia kysymyksiä kovin tärkeinä. Heidän metodeksensa keskittyy käytännön tutkimustyön opastamiseen, eikä heidän mukaansa historiantutkimuksen tehtävä edes ollut tällaisten metafysiikan tai filosofian alaan kuuluvien kysymysten pohtiminen.

Langlois'n ja Seignobos'n edustaman historiantutkimuksen piti keskittyä tuottamaan historiallisia tosiasioita koskevaa tietoa.³⁸ Comtelaiselle positivismille ominainen ihmiskunnan kehitystä ohjaavien yleisten lakien etsintä ei missään nimessä kuulunut Langlois'n ja Seignobos'n metodologiseen ohjelmaan. Keskeistä heidän ohjelmassaan on vaatimus huolellisesta lähdetyöskentelystä, esitettyjen väitteiden palauttamisesta todistusvoimaisiin dokumentteihin ja kulloinkin voimassa olevien historiantutkimuksen sääntöjen noudattaminen.

Droysenin mallin mukaisesti myös Langlois'n ja Seignobos'n oppaassa vaaditaan kriittisyyttä, perusteltua metodologiaa sekä esitetään luettelo historian aputieteistä. Langlois ja Seignobos hyväksyvät saksalaisen sisäisen lähdekritiikin vaatimuksen, tosin ranskalaisen Fustel de Coulangesin välittämässä muodossa.³⁹ Dokumentit avaavat Langlois'n ja Seignobos'n mukaan näkökulman laajaan inhimillisen toiminnan ja historiallisten tosiasioiden maailmaan. Mistään kapeasta poliittisen tapahtumatason esittelyyn keskittyvästä historian näkökul-

masta ei ole kysymys.⁴⁰ Langlois ja Seignobos pitivät julkisten instituutioiden historiaa ensisijaisena kohteenaan, mutta muunkinlaisia historiallisia tosiasioita sopi tarkastella.⁴¹

Langlois'n ja Seignobos'n metodologiaa voi kuvata positivistiseksi, jos heidän lähestymistapansa nostetaan esiin saksalaisen aatehistorian tutkimusperinteesen kuuluvaa "*Geistesgeschichte-Tatschengeschichte*"⁴² -dikotomiaa vasten.⁴³ Tällaisessa jaottelussa ns. lähdepositivistit sijoittuvat *Tatschengeschichte*-poolin alueelle. Marc Blochia kyseisestä näkökulmasta tutkinut Ulrich Raulff nostaa esiin sellaisia Blochin historioteoreettisen ajattelun ominaisuuksia, jotka yhdistävät Blochin nietzscheläiseen, elämänfilosofiasta käsin positivistista⁴⁴ tutkimusotetta kritisoiineeseen traditioon. Raulff pitää ranskalaista filosofia Henri Bergsonia⁴⁵ tämän nietzscheläisen suuntauksen ranskalaisena välittäjänä ja Blochia sen edustajana.⁴⁶ Näiden "elämän hyökyaaltoa" kuvaavien osuuk-sien läsnäolo Blochin tuotannossa on sinänsä kiinnostavaa, ja niihin viittaa *Apologien* osalta myös Jacques Le Goff.⁴⁷ Piirrettä ei kuitenkaan saa ymmärtää niin, että Bloch olisi sanoutunut irti lähdepositivismille tai metodikoululle ominaisesta tosiasioden dokumentoinnin ja todistamisen vaatimuksesta.

Kun Langlois'n ja Seignobos'n metodiopas 1800-luvun lopussa vasta teki Droysenin kiteyttämiä historian metodologian keskeisiä periaatteita tutuiksi ranskalaisille historian opiskelijoille, oli saksalainen historiakeskustelu jo siirtymässä uusiin aiheisiin. Saksassa historiallinen tutkimusote oli laajentumassa uudenlaisten soveltavien tieteiden alueelle. Oli alkanut uusi keskustelu. 1897 debatoitiin jo esimerkiksi Lamprechtin *Deutsche Geschichte*stä ja aiempaa yhteiskunnallisemman historian mahdollisuudesta.

Seignobos'n Venäjän historia on vuonna 1933 annalistikoulukunnan toiselle perustajalle, Lucien Febvrelle, esimerkki sellaisesta historiasta, jota vastustamaan oli luotu *Annales d'histoire économique et sociale*n edustama uusi historia.⁴⁸ Langlois'n ja Seignobos'n tapahtumahistoriallisesta tutkimusotteesta tuli annalistien "hyvä vihollinen" ja erottautumisstrategian lähtökohta. Annalistit eivät kuitenkaan sanoutuneet irti kaikista Langlois'n ja Seignobos'n metodioppaan periaatteista.

Bloch ja Febvre seurasivat myös saksalaisen historismin kriisiin liittyvää keskustelua. Peter Burken mukaan Strasbourgin annalistien "uuden histori-

an” taustalla vaikuttavat Karl Lamprechtin ”totaalihistorialliset” näkemykset. Hiukan kehäpäättelmänomaisesti Burke myös määrittelee *histoire nouvelle*n totaalihistoriaksi tai rakennehistoriaksi. Carole Fink on kuitenkin painottanut, että Marc Bloch omaksui Lamprechtin käsitykset Henri Pirenne⁴⁹ välittämänä.⁵⁰

Saksalaisen historismin ja kansantaloustieteen historiallisen koulukunnan kriisi ja kriitikot

Saksalaisessa kansantaloustieteessä vaikutti 1800-luvun puolivälissä ns. historiallinen koulu, jolle oli ominaista kansantalouden käsittäminen historiallisen kehityksen tuottamaksi. Tämän uuden tieteenalan metodologiaa kehitti koulukunnan perustaja Wilhem Roscher.⁵¹ Tutkimusotetta jatkoi ja sovelsi edelleen 1870-luvulta esimerkiksi Gustav von Schmoller.⁵²

Kansantaloustieteen kriisissä oli pian kysymys historia- ja yhteiskuntatieteiden koko metodologiasta. Carl Mengerin⁵³ ja Gustav Schmollerin välinen keskustelu kärjistyi vuonna 1903. Keskustelu polarisoitui induktiivisen ja deduktiivisen metodologian välille, mutta dikotomiaa kiinnostavampia ovat poolien väliin sijoittuvat, ongelmaorientoituneet saksalaiset puheenvuorot. Niissä tulee näkyväksi sellainen historian tutkimusotteeseen liittyvä kulttuuriperintö, josta tutkijat eivät ole valmiita luopumaan.

Saksalaisen historismin kriisissä tällaista ongelmaorientoitunutta kompromissia etsi esimerkiksi saksalainen historian tutkija ja historianfilosofi Otto Hintze⁵⁴. Hänellä oli sidoksia sekä Schmollerin koulukuntaan että Max Weberiin. Hintze pyrki Karl Lamprechtin historiankäsitystä arvioivassa, vuonna 1897 *Historische Zeitschrift*issa julkaistussa artikkelissaan kompromissiin perinteisen henkítieteellisen ja uuden yhteiskuntatieteellisesti suuntautuneen lähestymistavan välillä. Henkítieteet tekivät Hintzen mukaan eniten erehdyksiä sosiaalipsykologisen selitysmallinsa vuoksi, sillä se kantoi idealistisen ”Bildungsepochin” perintöä. Virheet olisivat Hintzen mukaan olleet korjattavissa kehittämällä valtiollisen ja taloudellisen elämän empiiristä tutkimusta positivistisen tradition suuntaan.⁵⁵

Max Weberkin osallistui tähän metodikeskusteluun. Yksi hänen puheenvuoroistaan käsitteli Roscherin historiallista metodologiaa. Hänen mukaansa tutkijoiden

tuli hyväksyä metodologian välineellisyys ja uusien näkökulmien edellyttämät tutkimusotteen uudelleenarvioinnit. Weber kritisoi saksalaisen kansantaloustieteen historiallisen koulukunnan edustamaa orgaanista yhteiskuntateoriaa ja tästä teoriasta juontuvaa kansojen kehityshistoriallisia lakeja etsivää tutkimusotetta.⁵⁷ Weberin kritiikki kohdistui siis ennen muuta kansantaloustieteen historiallisen koulukunnan historiakäsitykseen, joka jätti huomiotta toiminnan ja historiallisten muutosten välisen suhteen.

Mikä oikeastaan on Max Weberin asema tässä annalistien yhteiskuntahistoriallisen näkökulman muotoutumista edeltävässä keskustelussa? Weberin mukaan esimerkiksi Lamprechtin *Deutsche Geschichte* lähes romutti historian käsitteistön uudistamiseen tähtäävän projektin⁵⁸ Teoksessaan *Wirtschaft und Gesellschaft* (1922) Max Weber määrittelee sosiologian tieteeksi, "joka keskittyy sosiaalisen toiminnan tulkitsevaan ymmärtämiseen ja siten tämän toiminnan kulun ja seurausten syyperäiseen selittämiseen". Weber määritteli historiantutkimuksen ja sosiologisen tutkimuksen välistä eroa näin: "Sosiaalisen toiminnan piirissä voidaan havaita eräitä empiirisiä säännönmukaisuuksia eli sellaisia toimintojen kulkuja, joita toimija toistaa, ja jotka toteutuvat (yhtäaikaaisesti) monien toimijoiden tapauksessa, koska niiden subjektiivinen merkitys on tarkoitettu samaksi. Sosiologinen tutkimus keskittyy näihin toiminnan tyypillisiin muotoihin. Tässä se eroaa historiantutkimuksesta, jonka tehtävänä on pikemminkin tärkeiden yksittäisten tapahtumien kausaalinen selittäminen..."⁵⁹

Jürgen Kockan mukaan Weber kritisoi oman aikansa "historistista lokerohistoriaa"⁶⁰, joka painotti poliittista historiaa eikä kyennyt irrottautumaan lähteitä individualisoivasta, kuvailevasta ja selittävästä metodista. Metodologisissa töissään Weber itse puolestaan kehitteli kulttuuritieteiden teoriaa.⁶¹ Max Weberin yksilöllistävä metodi⁶² sekä siihen yhdistetty arvovapauden vaatimus oli ilmeisesti Strasbourgin annalistien mielestä ymmärrettävämpää sosiologiaa kuin ranskalaisen Durkheimin edustama metodologinen holismi ja siihen liittyvä yhteiskunnan parantamisen päämäärä. Weberin mukaan "Gesetzeswissenschaft" pyrkii yhä yleisempiin abstraktioihin, teoreettisiin käsitteisiin, joiden ala on mahdollisimman laaja mutta sisältö samalla mahdollisimman ohut. "Wirklichkeitswissenschaft" taas pyrkii päinvastaiseen suuntaan, kohti konkreettista ilmiötä, sen mahdollisimman sisällökästä kuvausta, niin että käsitteiden ala täsmentyy

kohti historiallista ainutkertaisuutta.⁶³ Weberin käsitys ”todellisuustieteestä” ei ollut ristiriidassa annalistien historiakäsityksen kanssa. Annalistit esittelivätkin Weberin tutkimusotetta lehtensä ensimmäisessä numerossa vuonna 1929.⁶⁴

Saksalaisen kansantaloustieteen historiallista koulukuntaa kritisoivat filosofien ja yhteiskuntatieteilijöiden lisäksi myös historian tutkijat. Esimerkiksi Georg von Below⁶⁵ arvosteli Weberin tavoin erityisesti maaseutuhistorian alueelle sijoittuvien tulkintojen perusteita ja kansantaloustieteilijöiden tapaa painottaa, että maanhallinta⁶⁶ oli valtion, elinkeinorakenteen ja henkisen kulttuurin ”itusolu”⁶⁷. Belowin kritiikin kohteena olivat erityisesti näiden painotusten pohjalta muotoillut yleiset, lähes monokausaaliset selitysmallit.⁶⁸ Marc Bloch opiskeli vuosina 1908-1909 Leipzigissa ja Berliinissä, osallistui kansantaloustieteen luennoille ja seurasi ilmeisen kiinnostuneena metodikeskustelua. Myöhemmin hän kohdisti kansantaloustieteen historiallista koulukuntaa edustaneeseen Karl Bücherin evolutionistiseen historiנקäsitykseen varsin samansisältöistä kritiikkiä kuin Weber muutamaa vuotta aiemmin Roscheriin.⁶⁹

Iggersin mukaan saksalainen historismi päätyi puolestaan viimeistään 1920-luvun Saksassa metodologiseen umpikujaan. Saksalaiselle historismille ominainen individualistinen, toimijakeskeinen lähestymistapa oli johtanut sellaiseen subjektin korostamiseen, jossa kaikki arvot ja totuudet oli palautettava yksilön käsityksiin ja näiden käsitysten summaan eli aikakauden ilmapiiriin.⁷⁰ Iggersin tulkinta tuntuu hiukan oudolta, sillä toiminta- ja toimijakeskeisen lähestymistavan katsotaan olevan ominaista myös Max Weberille, jonka edustama sosiologinen suuntaus ei 1920-luvulla suinkaan ollut kriisissä vaan pikemminkin etabloitumisen kynnyksellä.⁷¹ Historismin kriisissä on kyse paljosta muustakin kuin pelkästä yksilöiden ajattelua painottavan tutkimusotteen, metodologisen individualismin, kriisistä. Historistisen tieteellisen ajattelun ominaispiirre oli sellainen intuitiivinen tutkimuskohteen ymmärtäminen, jollaiseen Ranke viittaa termillä ”Einfühlung” ja Dilthey termillä ”Erlebnis”.⁷² Historismille oli ominaista myös usko historian suuntaan ja ihmistä ohjaavaan ajan henkeen. 1920-luvun Saksassa historiatieteen metodologian tai filosofian lisäksi oli kriisissä usko kasvatuksen (Bildung) kansakuntaa kehittävään voimaan. Koko saksalaisen idealismin traditio ja sellainen historian tutkimus, joka edellisellä vuosisadalla oli osallistunut kansallisen identiteetin rakentamisen suureen projektiin, oli kyseenalaistettu.⁷³

Saksalaisen historiakeskustelun kenttä 1800-luvun lopulta 1920-luvun lopulle on nähtävä paljon vivahteikkaampana kuin millaisena se on tapana kuvata. Saksalaisen keskustelun kaikki historianfilosofiset nyanssit eivät saavuttaneet filosofiaa vierastavaa ranskalaista lukijakuntaa. *Geistesgeschichte*ntentäkään ei ollut yhtenäinen. Marc Bloch ei suhtaudu täysin torjuvasti sellaiseen *Geistesgeschichte*teen, joka yhdistää ilmapiiiriä tulkitsevan ja ymmärtävän lähestymistavan formaaliseen, asiakirjalähtein todistamista painottavaan tutkimusotteeseen.⁷⁴

Émile Durkheimin poleemisuus ja Henri Berrin evolutionismi

Ranskalaisen metodikoulukunnan asennetta leimasi Comtesta juontuvan lakipositivismin vastustus. Yleiseurooppalainen objektiivinen empirismi kritisoi metodologisin perustein positivistiselle traditiolle ominaista ”yleisten lakien etsintää”. Toisaalla tämä objektiivinen empirismi dokumentoinnin vaatimusta ja alkuperäislähteiden arvoa korostaessaan ja kaikkea ”metafysiikkaa” vierastaessaan kuitenkin asettui kritisoimansa comtelaisen positivismin rinnalle vastustamaan nietzscheläistä *Geistesgeschichte*tä. Objektiivisen empirismin ja yleisiä lakeja etsivän uuden yhteiskuntatieteellisen suuntauksen edustajat olivat periaatteessa yhtä mieltä siitä, että ihmistä ja yhteiskuntaa on tarkasteltava tieteellisesti. Yksimielisyys jäi kuitenkin varsin periaatteelliselle tasolle, sillä vaaditun tieteellisyyden laadusta tai määritelmästä nämä kaksi erilaista tutkimustraditiota eivät satavuotisen metodikeskustelunsa aikana päässeet yhteisymmärrykseen.

Ranskalaisen yliopistouudistuksen toteuttamiseen osallistuneiden historioitsijoiden tavoitteisiin kuului kuitenkin monitieteinen keskustelu.⁷⁵ Monitieteisyys olisi heidän mukaansa palvellut historiallisten synteisien rakentamista. Yliopistouudistuksen toinen keskeinen tavoite oli Ranskan kansakunnan pitäminen yksimielisenä ja identiteetiltään eheänä.

1800- ja 1900-luvun vaihteessa käytyä ranskalaista ihmistä ja yhteiskuntaa tutkivien tieteiden käymää keskustelua hallitsi Émile Durkheimin (1858-1917) ääni. Émile Durkheim oli vuonna 1896 perustanut *Année Sociologique*en esittele-

mään sosiologista tutkimusta ja sen metodologiaa. Hän osallistui vuonna 1903 hyvin samanlaiseen keskusteluun kuin Max Weber aiemmin Saksassa, mutta hänen strategiansa on aggressiivisempi kuin Weberin. Durkheimilla oli tukeaan durkheimilaiseen doktriiniin sitoutunut tieteellisen sosiologian koulukunta.⁷⁶ Sosiologia ei ollut 1900-luvun alussa vielä institutionalisoitunut oppiaine. Se oli pikemminkin sosio –looginen näkökulma, jonka edustajat tulivat eri oppiaineiden piiristä. Samankaltaisia tieteellisiä näkökulmia olivat poliittisen taloustiede ja sosiobiologia.⁷⁷ Historiantutkimuksen institutionaalinen asema sitä vastoin oli vahva niin Ranskassa kuin muuallakin. Sosiologien ja historioitsijoiden välisessä keskustelussa ovat läsnä myös sosiologian aseman vahvistamiseen ja etabloimiseen liittyvät kysymykset.

Marc Bloch seurasi Durkheimin oppikouluhistorian luentoja ensimmäisenä vuotenaan École Normale Supérieuressä vuonna 1904.⁷⁸ Durkheim esitti oppikouluhistorian kurssissaan sosiologiaa sateenvarjotieteeksi, joka yhdistäisi erikoistuneet yhteiskuntatieteet. Durkheimin mukaan yhteiskuntatieteiden tieteellistymisen mahdollisuus perustui sosiologian metodisääntöjen noudattamiseen. Durkheimin metodisäännöissä tavoitellaan yhteiskunnallisten lakien löytämistä vertailevan metodin avulla.

Durkheimin käsitys historiantutkimuksesta oli kärjistetty. Hänen mukaansa historiantutkijat pitivät kaikkia yhteiskuntia erilaisina yksilöinä eivätkä suostuneet vertailemaan näitä yksilöitä keskenään. Jokaisella kansalla oli siten oma luonteensa, erityinen koostumuksensa, lakinsa ja moraalinsa, jotka soveltuivat vain sille. Kaikki yleistyksiset olivat miltei mahdottomia. Historia oli Durkheimin mukaan historiantutkijalle vain tapahtumasarja, joka etenee vailla toistoa. Sitä, mikä oli hyvää yhdelle yhteiskunnalle, ei historiantutkijoiden mukaan voinut soveltaa toisiin. Durkheimin mukaan vaikutti siltä, että historioitsijoiden tarkastelema sosiaalinen todellisuus voisi olla vain abstraktin ja häilyvän filosofian tai puhtaasti kuvailevan yksittäistutkimuksen kohteena.⁷⁹

Filosofi Henri Berr (1863-1954)⁸⁰ yritti välittää historioitsijoille durkheimilaisia näkemyksiä. Hän on Hintzen kaltainen kompromissin etsijä. Hughesin mukaan Berr kuitenkin tukeutui epistemologisesti idealisteihin eikä hyväksynyt Durkheimin sosiaalirealistisia lähtökohtia.⁸¹ Bourdè –Martinin mukaan Berrin tiedepoliittinen tavoite oli tehdä historiasta johtava, synteettinen yhteiskunta-

tiede.⁸² Braudel taas katsoo, ettei Berr suinkaan pyrkinyt yhdistämään kaikkia ihmistieteitä vaan kaavaili lähinnä historian ja sosiologian välistä yhteistyötä.⁸³ Berrin tuotanto ulottuu erilaisista historian ja tieteenfilosofiaa käsittelevistä teoksista kaunokirjallisuuteen. Hän väitteli ajan tavan mukaan latinaksi vuonna 1894 aiheenaan 1500-luvun skeptismi.⁸⁴ Berrin väitöskirjan tematiikalla on ilmeisiä yhtäläisyyksiä Lucien Febvren myöhemmin käsittelemien ateismiaiheiden kanssa. Hän julkaisi yhdessä Febvren kanssa myös historiankirjoitusta käsittelevän artikkelin teoksessa *Encyclopedia of social sciences*.

Berr oli evolutionisti. Hän oli kiinnostunut Bucklen edustamasta historiallisesta positivismista ja sosiologia edusti hänelle uudenlaisen tieteellisyysden mahdollisuutta.⁸⁵ Henri Berrin perustama ja toimittama aikakauskirja *Revue de SynthPse Historique* (1900-) on vuosisadan alun metodikeskustelussa yksi merkittävä keskusteluareena. Esimerkiksi Karl Lamprecht tarjosi tähän julkaisuun *Kulturgeschichte*-näkökulmansa ohjelmallista esittelyä, jota kuitenkin ei julkaistu.⁸⁶ *Revue de SynthPsen* ensimmäisen numeron pääkirjoituksessa vuonna 1900 Berr kritisoi historian tutkimuksen metodologiaa. Hän totesi, että *Revue historiquen* edustamana metodina oli ollut eteneminen hitaasti erityisestä koh-
ti yleistä. Tätä metodia vastaan hän kohotti haastajana Durkheimin sosiologian ja sosiologisen tutkimuksen saavuttamat tulokset. Hän totesi: "Yhteiskunta on faktori, joka voi selittää historiaa."⁸⁷

Vuonna 1920 Berr alkoi toimittaa myös sataosaiseksi kaavailtua teossarjaa *l'Evolution de l' Humanité*. Hän valitsi sarjan kirjoittajat ja pyrki varsin tarmokkaasti ohjaamaan näiden työtä.⁸⁸ Ohjaus ei tosin aina tuottanut haluttua tulosta. Sarjassa julkaistiin muun muassa Lucien Febvren *La Terre et l'Evolution humaine* v. 1922 ja Marc Blochin *La Société Feodale* vuosina 1939 ja 1940. Berrin sarjassa julkaistuille teoksille on tyypillistä historian tarkastelu pitkällä aikavälillä.

Berrillä on metodologiasta tiettyjä ajatuksia, jotka muistuttavat annalistien myöhemmin kiteyttämiä periaatteita. Hän esitti historian näkökulmaksi historiallista psykologiaa ja historian tavoite oli hänen mukaansa "...saada selvä kuva älyllisen elementin paikasta historiassa". Berrin mukaan "historiallisen psykologian kehityksestä riippuu sekä menneisyyden ymmärtämismme että kykymme kontrolloida tulevaisuutta". Huolimatta tästä näennäisestä sitoutumisesta ymmärtämisen tavoitteeseen Berr menee sovellettavuuden vaa-

timuksissaan varsin pitkälle. Hän jakaa jopa durkheimilaisen näkemyksen, jonka mukaan yhteiskuntatieteen tehtävä on ensisijaisesti parantaa yhteiskuntaa. Yhteiskuntatieteilijä on yhteiskunnan lääkäri.⁸⁹

Berr tahtoi liittää Durkheimin hahmottelemaan metodiin myös historian-tutkimukselle ominaisen konkreettisen lähdetyöskentelyn. Mielikuvitukseen perustuvia yleistyksiä ei saanut Berrin mielestä sekoittaa tietoon perustuviin yleistyksiin: "Me haluamme harjoittaa täällä tiedettä, todellista ja jakamatonta tiedettä." Berr toteaa: "Tänne ei ole pääsyä sellaisilla, jotka eivät tuo mukanaan perusteltua metodia." ⁹⁰ Berr korosti metodisen koulun edustajien tavoin vastenmielisyyttään metafysiikaksi kutsumaansa historianfilosofiaa kohtaan. Myös Durkheim oli sosiologian metodisäännöissään vaatinut, että sosiologia irrotettaisiin filosofiasta.⁹¹ Berrin vaatimus käyttökelpoisesta tutkimusmetodista on kädenojennus myös Langlois'n ja Seignobos'n suuntaan.

Historia uskontoelämän alkeismuotona

Vuoden 1903 keskustelun kärkevin historiantutkimuksen kriitikko oli durkheimilaisiin lukeutuva taloustieteilijä François Simiand (1873-1935).⁹² Hän esittää historioitsijoille durkheimilaisten kritiikin. Simiandilla oli Durkheimin tavoin vankka ja yksiulotteinen käsitys siitä, mitä historia on ja mitä se ei ole. Nämä käsityksensä Simiand toi myös metodikeskusteluun. Hänen mukaansa mukaan uuden yhteiskuntatieteilijöiden sukupolven tuli etsiä yleisiä selittäviä lakeja, eikä näperrellä historioitsijoiden tavoin merkityksettömien yksityiskohtien parissa.⁹³ Simiandin kuuluisa historiallista metodia käsittelevä artikkeli⁹⁴ ilmestyi *Revue de SynthPessa* vuonna 1903. Artikkelissaan, joka liittyi keskusteluun saateenvarjotieteestä, Simiand kuvailee historiantutkimusta jonkinlaisena uskontoelämän alkeismuotona. Hän nimeää "historioitsijoiden heimon epäjumalat".

Ensimmäinen epäjumala on politiikan totemi. Historioitsijat ovat ikuisesti juuttuneet poliittiseen historiaan, poliittisten tapahtumien ja sotien tarkasteluun. Tämä historioitsijoiden harjoittama politiikan liiallinen korostaminen saa poliittiset tosiasiat vaikuttamaan paljon tärkeämmiltä kuin ne todellisuudessa ovat. Toinen historioitsijoiden palvoma totemi on Simiandin mukaan yksi-

lö. Pahimmillaan tämä yksilö on niin sanottu suurmies. Simiandin mukaan jopa täysin instituutiohistorialliset tutkimukset on henkilöity keskittymällä vain instituution perustajaan. Kolmas historian totemi on kronologia. Simiand ei kiistä tapahtumahistorian kronologista luonnetta, mutta historioitsijoilla on hänen mukaansa taipumus hukata ilmiöt niiden alkuperän pohdiskeluun. Ilmiön ominaispiirteet, niiden luonne tai rakenne, saavat historioitsijoilta osakseen aivan liian vähän huomiota. Näiden kolmen epäjumalan palvojaksi Simiand henkilöi, osittain aiheettomasti, Charles Seignobos'n.

Strasbourgin annalistit tarttuivat näihin teemoihin. Vuodesta 1929 alkaen ne ovat läsnä heidän *histoire historisanteen* kohdistamassaan kritiikissä. Simiandin artikkeli vaikutti Marc Blochin käsitykseen historiasta, erityisesti hänen käsitykseensä taloudellisten ilmiöiden merkityksestä historiassa.⁹⁵ Bloch oli erityisen kiinnostunut Simiandin hintahistoriallisista tutkimuksista ja ehdotti vuonna 1929 Febvrelle, että *Annales* julkaisisi sarjan hintojen historiaa käsitteleviä artikkeleita. Tarkoitus oli pyytää sarjaan Simiandilta jokin hintojen muutosta käsittelevä artikkeli. Bloch kirjoitti Febvrelle: "Emme voi yksin tehdä kaikkea. Entä, jos hintojen osalta tunnustelisimme Simiandin suuntaa? Eihän hän mikään historioitsija ole, mutta voisimmehan me auttaa häntä. Olisi uskoakseni hyvä jos voisitte käydä Pariisissa tapaamassa häntä. Ehkä hänellä olisi ehdotuksia, nykyään hän käsittääkseni tutkii palkkojen muutoksia. Joka tapauksessa keskustelu hänen kanssaan olisi hyödyllinen, hänestä voisi olla myös tulevaisuudessa hyötyä."⁹⁶

Blochin ehdotus hintahistoriallisesta artikkelisarjasta toteutui vain osittain. Febren johdantoartikkeli aiheesta ilmestyi 1930.⁹⁷ Simiand ei osallistunut projektiin, sillä hän ei omien sanojensa mukaan hyväksynyt Febren edustamaa "oppisuuntaa eikä orientaatioita":

Teidän mielestänne vain paikallistutkimusin voi kartoittaa kaikki syyt ja erityisolosuhteet. Tähän sanon: Ei ja ei! Ihan yhtä hyvin voisi väittää, että meteorologista tutkimusta, joka sentään perustuu tieteellisempiin välineisiin ja tieteellisempään ajattelutapaan, voisi tehdä almanakasta lähtien (...) ilman, että tutkijan tarvitsee tunnistaa yleisiä tosiasioita.⁹⁸

Strasbourgin annalistit tuskin tunnistivat omaa orientaatiotaan tästä kuvuksesta. Siinä kiteytyi durkheimilainen käsitys historian tutkimuksesta. Tätä käsitystä Strasbourgin annalistit eivät hyväksyneet.

Historia ja paikka

1900-luvun alussa Ranskan paikallishistoriallisesta tutkimuksesta tuli entistä enemmän kansakunnan rakentamisen systemaattinen väline, ja sitä harrastettiin erityisesti maakuntayliopistoissa. Uudenlainen paikallishistorian tutkimusote liittyi yliopisto-opetuksen alueelliseen laajentamiseen, ja paikallishistorialla nähtiin Ranskassa olevan myös kansallisen identiteetin rakentamiseen liittyviä tehtäviä. 1910-luvulla aiemmin lähinnä amatöörien harrastama paikallistason tutkimus otti käyttöönsä tieteellisen historian metodit ja tehtäväkseen yhdistää paikallistason tutkimusotteen yleisen historian kysymyksiin. Paikallishistorian menetelmiä kehittivät Ranskassa myös maantieteilijät. Paikallishistoriallisen tutkimuksen metodologista kehittämistä edustaa *Revue de synthese historiques* -sa julkaistu artikkelisarja. Provinssiyliopistojen professorien ohella myös historian opiskelijat Marc Bloch ja Lucien Febvre, kaksi tulevaa provinssiyliopiston professoria toivat tähän sarjaan omat aluehistorialliset kontribuutionsa.⁹⁹

Maantieteilijä Paul Vidal de La Blachen (1843-1918) mukaan nimetty vidalilaisen maantieteen koulukunta tunnetaan erityisesti ns. "vidalilaisista monografioista", alueellisista ihmismaantieteellisistä tutkimuksista, joilla on ollut vaikutuksensa historiallisen regionalismin muotoutumiseen Ranskassa. Vidalilaiset monografiat keskittyivät tietyn, rajatun maantieteellisen alueen, yleensä maakunnan, kuvaamiseen sekä ilmiöiden luokitteluun ja selittämiseen. Tutkimuksen lähtökohtana oli konkreettinen todellisuus. Vidalin mukaan maantieteilijän tuli "yksittäistapausten lisäksi muotoilla sellaisia yleisiä selityksiä, jotka pohjautuvat yleisiin tekijöihin ja joista sitten voidaan johtaa maantieteellisiä lakeja". Näihin yleisiin selityksiin oli Vidalin mukaan mahdollista päästä alueellisten vertailujen avulla.¹⁰⁰ 1900-luvun alun ranskalaisessa metodikeskustelussa Vidal edusti maltillista näkemystä, jonka mukaan jokaisella tieteellä varmasti oli oma paikkansa tutkimuksen kentässä.

Paul Vidal de La Blache oli tuonut vuonna 1903 kärjistyneeseen keskusteluun *genre de vien*¹⁰¹ käsitteen. François Simiand arvosteli viisi vidalilaista monografiaa *Année Sociologique*'ssa vuonna 1910. Hän kritisoi vuoden 1903 historiakritiikistä tutulla tyyllillä sekä alueen¹⁰² että *genre de vien* käsitteitä. Suppea aluerajaus esti Simiandin mukaan vidalilaisia tekemästä merkittäviä löydöksiä.

Simiandin mukaan maantieteilijät selittivät ensin *genre de vie*n käsitteen avulla taloudelliset ilmiöt tekniikalla, ja sitten tekniikan maaperän, vesistöjen tai pinnanmuotojen kaltaisilla maantieteellisillä tekijöillä. Simiand korosti kritiikissään, että taloudelliset ilmiöt ovat usein teknisistä olosuhteista erillisiä tai jopa täysin riippumattomia ja että niitä olisi pitänyt selittää inhimillisillä ja psykologisilla tekijöillä.¹⁰³

Lucien Febvre korostaa Vidal de la Blachen maantieteen vaikutusta Marc Blochin maaseutuhistorian ominaispiirteiden muotoutumisessa. Febvren mukaan Vidal de la Blache oli ”mahtava ja nerokas, harvinaisen oppinut ja henkevä opettaja”.¹⁰⁴ Friedmanin mukaan Lucien Febvren esittämä tulkinta, joka perustuu Blochin vuoden 1906 muistiinpanoihin, menee liian pitkälle. Blochin alue- ja paikallishistoriallista metodologiaa ei voi selittää pelkillä vidalilaisilla vaikutteilla tai Vidalin opetuksilla.¹⁰⁵ Maurice Halbwachsin¹⁰⁶ kaltaisten durkheimilaisten 1920-luvulta lähtien harrastama sosiaalimorfologinen tutkimus toi *genre de vie*n käsitteen ja sen lähikäsitteiden käyttöön aivan uusia piirteitä, joista Bloch oli tietoinen. Vidalilaisen maantieteen vaikutus voimistui myöhemmän annalistikoulukunnan sisällä Fernand Braudelin artikuloimana geohistoriallisena diskurssina. Francois Dossen mukaan Bloch ja Febvre olivat soveltaneet luovasti Vidalin ajatuksia, kun taas Braudel kunnioitti Vidalin koulukunnan jättämää tieteellistä kulttuuriperintöä siinä määrin, että hänen lähestymistapaansa sisältyi jopa maantieteellisen determinismin piirteitä.¹⁰⁷

Blochin metodologinen synteesi

Ymmärsivätkö yleistieteellistä yhteiskuntahistoriaa vaativat ranskalaiset ”lakipositivistit” ja tapahtumien todistamiseen keskittyvää metodologiaa puolustavat ”lähdepositivistit” oikeastaan toisiaan, vai puhuivatko he toistensa ohii? Ainakin Durkheim ja Seignobos edustivat niin erilaisia puhetapoja, ettei varsinainen keskustelu vaikuta mahdolliselta. Puhetapojen kohtaamattomuutta kuvaa hyvin heidän kiistansa Ranskan filologiseuran kongressissa toukokuussa 1908. Durkheimin mielestä Seignobos erehtyi, kun luuli löytävänsä tarkastelemissaan ilmiöiden syitä toimijoiden tai todistajien tuottamasta materiaalista. Durkheim piti näitä asianosaisten antamia todistuksia äärimmäisen epäluotet-

tavina. Seignobos tokaisi vastaukseksi, että asianosaiset olivat sentään edes nähneet kyseiset tapahtumat (événements).¹⁰⁸ Toinen puhui aidasta, toinen aidan seipäistä.

Marc Bloch painottaa *Apologiessaan* (1944), että historiasta on vasta tulossa tie.¹⁰⁹ Blochin mukaan historian tie tieteksi kulki kuitenkin jälkien tarkastelumenetelmien kehittämisen, ei ihmiskunnan evoluutiota ohjailevia lakeja etsivän filosofisen pohdiskelun kautta. Bloch luovii kahden positivismin välisessä karikossa. Hän kritisoi Langlois'n ja Seignobos'n esittämien kysymysten kapea-alaisuutta. Blochin omaa tutkimusotetta pitää liikkeellä uusien ja ajankohtaisten kysymysten ennakkoluuloton etsintä. Seignobos'n mukaan taas kysymysten esittäminen saattoi olla hyödyllistä, mutta niihin vastaaminen oli toisinaan suorastaan "vaarallista". Tähän Bloch huomautti: "Missä olisi fysiikka, elleivät fyysikot toisinaan olisi toimineet rohkeasti?"¹¹⁰ Fysiikan nostaminen mallitieteksi tässä roolissa ei kuitenkaan liene lakipositivismiin sitoutumista.

*Histoire événementielle*ä Bloch arvostelee ennen muuta lähdekriittisen asenteen näkökulmasta: Langlois ja Seignobos esittelevät Blochin mukaan "historiallisia tosiasioita" kontekstittomina.¹¹¹ Langlois'n ja Seignobos'n metodioppaassa todetaan: "Käytännössä meidän vain harvoin tarvitsee tietää, mihin kirjoittaja on uskonut,ellemme tutki erityisesti juuri hänen luonnettaan. Kirjoittaja ei suoranaisesti kiinnosta meitä. Hän on vain välittäjä, jonka kautta saavutamme hänen ulkopuolellaan olevat tosiasiat."¹¹² Bloch ei hyväksy tätä. Hänen mukaansa lähteen välittämä tosiasia on aina ymmärrettävä psykologiseksi. Tällaisia psykologisia tosiasioita ei voi irrottaa lähteistä ja yhdistää kuvaksi todellisuudesta.¹¹³ Vastalauseessa kiteytyy ymmärtävän historian perusajatus. Ymmärtäminen ei saa olla passiivista. Tieteen tekemiseen tarvitaan todellisuuden ohella myös ihminen, joka analysoi havaintonsa.¹¹⁴ Myös tapahtumista kertovan lähteen tuottaja on tulkinnut havaintojaan.

"Historialliset tosiasiat ovat perimmäiseltä luonteeltaan psykologisia", toteaa Bloch mutta painottaa, ettei kaikkea toimintaa kuitenkaan saa palauttaa yksilötason motiiveihin. Blochin mukaan hänen oman aikansa historioitsijat eivät syyllisty ainakaan liialliseen rationalisointiin. Päinvastoin! Nuo historioitsijat eivät kiinnittäneet tarpeeksi huomiota ihmisten tekoihin, eivätkä he tutki tarpeeksi sitä, mitä todella tapahtui. He tyytyivät vain kuvaamaan sitä, mitä ulkokohtaisesti näytti tapahtuneen¹¹⁵ ja selittämään ihmisten käytöstä oman arkijärjensä varassa.¹¹⁶

Langlois'n ja Signobos'n esittämiä lähteisiin perustuvan todistelun vaatimuksia vastaan Blochilla ei kuitenkaan ole huomautettavaa. Hänen edellyttämänsä lähdekritiikin perusteet ovat samat kuin Droysenilla. Lähteiden syntymisen psykologisen ymmärtämisen vaatimus on luonteeltaan hermeneuttinen. Sisäinen lähdekritiikki edellytti jonkinasteista kielitieteellistä ja psykologista kompetenssia. 1800-luvun jälkipuoliskon historioitsijoista Bloch arvosti, Langlois'n ja Seignobos'n tavoin, erityisesti Fustel de Coulangesia.¹¹⁷ Bloch ei siis tyrmää Langlois'n ja Seignobos'n lähdetyöskentelyä koskevia ajatuksia. Hän kehittää, artikuloi ja laajentaa niitä

Historian metodologian alueella jo Henri Berr oli päätenyt kannattamaan hypoteeseilla operoimista. Pelkkä faktojen kerääminen ei Berrin mukaan riittänyt, mutta konkreettinen lähdetyöskentely on hänenkin mielestään välttämätöntä. Historiantutkimuksen tehtävänä oli Berrin mielestä samankaltaisuuksien, toistumisten ja yhdenmukaisuuksien etsiminen, ja tieteen (siis yhden ja jakamattoman tieteen) tehtävänä oli yhteiskunnan parantaminen. Tässä hän on samoilla linjoilla kuin Durkheim.¹¹⁸ Hypoteesein operoiminen oli sittemmin tyypillistä Marc Blochin tutkimusotteelle. Blochin mielestä hänen aikansa sosiologit ja kansantaloustieteilijät osasivat esittää relevantimpia kysymyksiä kuin metodikoulukunnan historioitsijat, mutta näihin kysymyksiin oli lähdettävä vastaamaan reaalihistorian tasolta.

Mitä uutta Bloch oikeastaan toi historiantutkimukseen? Narratiivista historiaa oli Ranskassa kritisoinut jo Voltaire, fatalistista ja determinististä historiaa oli vastustanut jo Jules Michelet. Toisaalta myöskään metodikoulukunnan historioitsijat eivät kuvitelleen herättävänsä menneisyyttä eloon tai toistavansa sitä sellaisenaan: sekä Monod että Charles Seignobos käyttivät historian kirjoittamisesta talon rakentamisen metaforaa.¹¹⁹ Heidän historiansa talo konstruointiin yksitasoiseen aikajärjestykseen asetetuista historiallisista tapahtumista. Bloch puolestaan perusti oman rakennuksensa kysymyksenasettelulle, ja hänen tutkimusotteessaan esittelemänsä ajan eri kestot ovat johdonmukainen seuraus eriaikaisia muutoksia koskevista kysymyksistä. Blochin omassa tuotannossaan suosima kysymysmuoto ei kuitenkaan ole historiantutkimuksen kentällä kovin uusi. Bloch kysyy: "Miten muutos tapahtui?"

Blochin mukaan jokainen historioitsija käyttää oman aikansa ilmaisulle omia välineitä. Historian käsitteistö elää, eikä Bloch pidä haitallisena sitä, jos historioitsija ottaa metaforiseen käyttöön vaikkapa oman aikansa fysiikantutkimuksen käsitteitä.¹²⁰ Sähkön aikakaudella elänyt tutkija voi ammentaa metaforat omasta ajatteluhorisontistaan.¹²¹ Bloch itse lainailee metaforia oman aikansa fysiikasta.¹²² Tämä ei tarkoita, että hän olisi klassisesta mekaniikasta metaforansa omaksuneiden positivistien tavoin etsimässä yhteiskunnallista muutosta ohjaavia lakeja. Kvanttimekaniikan metaforat antavat pikemminkin mahdollisuuden korostaa mittaamisen ja tulkintojen epäluotettavuutta.

Bloch esittelee oman aikansa historiografian näkökulmasta kolmenlaisia uutuusia: Historiantutkijan esittämien kysymysten uusia kohteita ovat tekniikka, talous, raha ja köyhyys, tavalliset ihmiset, käytännön pysyvyydet, taikausko ja rikollisuus. Toinen Blochin esittelemä uutuusryhmä koostuu tulollaan olevista metodikäsitteistä: mentaliteetti, rakenne, antropologia, vertaileminen, pitkä aikaväli sekä psyykinen ja sosiaalinen kuuluvat tähän ryhmään. Kolmas uutuukсийen ryhmä liittyy uuteen käsitykseen historioitsijan aineistosta: kaikki menneisyyden ihmisen jättämät jäljet kuuluvat historioitsijan lähdeaineistoon.¹²³

Strasbourgien annalistien metodologia ilmentää monella tapaa 1800-luvun historiantutkimuksen jättämän tieteellisen kulttuuriperinnön käyttöä. Käyttö ei kuitenkaan ole passiivista uusintamista. Blochin metodologian omaperäisin piirre on erilaisten traditioiden luova ja eklektinen yhdistäminen perinteisen historian kysymysmuodon alle. Hän valitsi uuden historiansa metodologian elementit pöydästä, joka oli katettu valmiiksi pitkässä ja kansainvälisessä monitieteisessä keskustelussa.

Viitteet

- 1 régles fondamentales de la raison.
- 2 Bloch, Marc: *Apologie pour l'histoire ou Métier d'historien*. Preface de Jacques Le Goff. Armand Colin, Paris, (1944) 1997, 45-46. Lucien Febvre toimittama ensimmäinen laitos tästä Blochin kesken jääneestä teoksesta valmistui v. 1947 ja julkaistiin 1949. Teoksen ensimmäinen kriittinen laitos ilmestyi vuonna 1993 ja uudistettu kriittinen laitos vuonna 1997. Kriittisen laitoksen on toimittanut Etienne Bloch, ja sen esipuheen on kirjoittanut Jacques Le Goff. Käytän uudistettua kriittistä laitosta.
- 3 "Prolongement"-termin käytöstä katso esim. Bloch, Marc: *Les Caractères originaux de l'histoire rurale Française*. Institutet for sammenlignende kulturforskning, Oslo 1931, 239-251 ja Bloch, Marc: *La société féodale*, Albin Michel, Paris (1940) 1968, 613-619.
- 4 Katso lähemmin Iggers Georg G: Historicism. The History and meaning of the term. *Journal of the History of Ideas* 56, 1995, 129-151. Historicism-termiä käyttää puolestaan Hayden White käsitellessään todellisuutta jäljittelevää, realismin traditiosta juontuvaa, mimesikseksi nimitämäänsä menneisyyden todellisuutta jäljittelevää otetta. White, Hayden: *Figural Realism: Studies in the Mimesis Effect*. John Hopkins University Press, Baltimore and London 1999, 7-8 ja 94-97.
- 5 Ernst Troeltsch (1865 –1923), saksalainen teologi ja historianfilosofi.
- 6 Dosse, François: *L'histoire en miettes, Des "Annales" B la "nouvelle histoire"*. Oditions La Découverte, Paris, 35-36.
- 7 Iggersin mukaan virheellisin perustein. Iggers, Georg: *Historiography in the Twentieth Century. From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*. University Press of New England, Hanover and London 1997, 25-29.
- 8 Positivismi on empiristinen filosofinen suunta, joka katsoo, että tiede ja luotettava tieto voivat perustua vain "positiiviseen kokemukseen", siihen, mikä on kokemuksellisesti ja havainnon tietä saavutettavissa. Positivistiset ajatussuunnat hylkäävät teologian, metafysiikan ja muun filosofisen spekulatiivisuuden sekä mystiset kokemukset perusteettomina ja harhaanjohtavina. Positivismi-termiin otti käyttöönsä Auguste Comte. 1900-luvun positivismi eli looginen empirismi korosti modernin logiikan merkitystä koko filosofian uudistajana. Positivismi lakkasi varsinaisessa muodossaan 1950-luvulla, mutta sen vaikutus tuntuu yhä filosofian ja eri tieteiden piirissä. Positivismiin yhdysvaltalainen rinnakkaissuunta on pragmatismi, josta kehittyi mm. operationalismi.
- 9 Iggers 1997, 25.
- 10 Buckle, Henry Thomas (1821–62) oli brittiläinen historiantutkija, jota Arthur Marwick luonnehtii "itseoppineeksi" Keskeneräiseksi jääneessä teoksessaan *History of Civilization in England* Buckle koetti kehitysjatoksen innostamana löytää menneisyydestä luonnontieteellisten lakien kaltaista säännönmukaisuutta. Marwick, Arthur: *The Nature of History*. Macmillan & co, Bristol 1970, 43.
- 11 Uuspositivismiin johtava teoreetikko Ernst Mach (1839–1916) oli itävaltalainen fyysikko ja filosofi. Machin mukaan todellisuus rakentuu havainnoista ja kaikki tieto kohdistuu aistimuksiin ja niiden välisiin suhteisiin. Tämä johti hänet hylkäämään atomiopin ja kausaliteetin, koska niitä eivät vastaa mitkään havainnot. Oikean luonnontieteellisen teorian kriteeriksi Mach asetti sen sisältämän todellisuuden kuvauksen loogisen yksinkertaisuuden, "ajattelun ekonomian". Tässä suhteessa Mach ennakoii myöhempiä loogista empirismia. Machin fysiikan peruskäsitteisiin kohdistama arvostelu puolestaan ennakoii suhteellisuusteoriaa, ja eräät hänen tutkimuksensa antoivat herätteitä hahmopsykologialle. Wienin piiri puolestaan oli 1920-luvulla Wienin yliopistossa Ernst Machin oppilaiden, mm. Moritz Schlickin, ympärille muodostunut filosofinen koulukunta, joka julkaisi loogisen positivismiin opinkappaleet. Ohjelmajulistuksen keskeisiä päämääriä olivat metafysiikan eliminoiminen ja tieteen ykseyden osoittaminen. Wienin piirin loogisen analyysin metodi, erityisesti syntaksiltaan ja semantiikaltaan täsmällisten muodollisen kielen käyttö, säilyi myöhemmin loogisessa empirismissä. Kansallissosialistien nousua valtaan Saksassa ja Itävallassa Wienin piiriin jäsenet emigroituivat ja koulukunnan vaikutus levisi erityisesti anglosaksiseen maailmaan.
- 12 Bourdeau, Jean (1848-1928) ranskalainen filosofi, joka tutki mm. sosiologian teorianhistoriaa ja sosiologian mahdollisuuksia sosialistisen yhteiskuntasuunnittelun taustavoimana. (Esim. teos: *Socialistes et sociologiques: question de sociologie, théoriciens socialistes, le socialisme en action*. Paris 1905.). Bourdeau tarkasteli myös sosialistisen ajattelun filosofisia perusteita. Bourdeau ainoaksi historiantutkimuksen alaan kuuluvaksi teokseksi jäi hänen vuonna 1927 ilmestynyt kommunismin historiaansa *La dernière évolution du socialisme au communisme*.

- 13 Bourdeau Jean : *L'Histoire et les Historiens; essai critique sur l'histoire considérée comme science positive*. Paris 1888.
- 14 Goetschel, Pascale & Loyer, Emmanuelle: *Histoire culturelle et intellectuelle de la France au XX siPcle*, A. Colin, Paris 1994 . 61. Lähestymistapa on tulkittu aidosti innovatiiviseksi. Uusi suunta on koettu myös uhkaavana: On pelätty että historia menettäjä omaleimaisuutensa ja hiipuu yhdeksi yhteiskuntatieteeksi. Dosse, François: *New history in France. The Triumph of Annales*. University of Illinois Press, Urbana and Chicago, 1994, 50. Katso myös esim. LaCapra, Dominick: *History & Criticism*. Ithaca Cornell U.P. 1985, 118-119; Stanford, Michael: *The Nature of Historical Knowledge*. New York 1986, 96. Poliittisen historian kohtalosta on huolestunut Rémond, René: *Pour une histoire politique*. Éditions du Seuil, Paris 1996, 7.
- 15 Tämä pääkirjoitus on julkaistu kokonaisuudessaan teoksessa BourdP, Guy & Martin, Hervé. *Les écoles historiques*. Seuil, Paris 1983, 138-144.
- 16 BourdP & Martin 1983, 138-144.
- 17 Kelley, Donald R: *Fortunes of History. Historical Inquiry from Herder to Huizinga*. Yale University Press, New Haven & London 2003, 216.
- 18 Renan, Ernest (1823-92), ranskalainen uskonnonhistorioitsija ja filosofi. Renan oli CollPge de Francen heprean kielen prof:nä vuodesta 1862, erotettiin 1864, mutta sai virkansa takaisin 1871; Ranskan akatemian jäsenenä hän oli vuodesta 1878. Teoksessaan *La vie de Jésus* hän esittää Jeesuksen esikuvallisena uudistajana ja valistajana. Renan luokitellaan idealistiseksi positivistiksi. Renan kaavaili historian mallitieteeksi filologiaa, Hippolyte Taine taas olisi ottanut mallia fysiikasta. Kelley 2003, 215.
- 19 *école methodique*, jonka edustajat ovat ryhmittyneet Revue historiqluen ympärille. BourdP-Martin 1983, 137-170.
- 20 Katso esim. Bloch, Marc (1944) 1997, 51-52: "Alkeellinen positivismi" perustui 1890-luvulla Blochin mielestä suorastaan skolastiselta vaikuttavaan keskusteluun, jossa asetettiin vastakkain historian muoto ja sisältö. Tämä positivistiksi luonnehtiminen ei ole tyypillistä vain annalistien 20- ja 30-luvun teksteille, se jatkaa elämäänsä vielä 90-luvulla. Esim. Mostert Marco: *Marc Bloch et le positivisme*. Julkaisematon artikkelikäskirjoitus, Utrecht 1998, 4. Kopio tekijällä.
- 21 Lucien Febvre (1878-1956): Ranskalainen historiantutkija, Annales d histoire économique et socialen toinen perustaja, Blochin työtoveri. Febvre aloitti tutkijauransa Thiersin säätiön stipendiaattina vuosina 1903-1907 ja väitteli tohtoriksi Sorbonnen yliopiston humanistisessa tiedekunnassa v. 1911. Lucien Febvre toimi historian professorina Dijonin yliopistossa vuodesta 1912 vuoteen 1914. I maailmansodan jälkeen Febvre toimi Strasbourgin yliopiston uuden ajan historian professorina vuodesta 1919 vuoteen 1933. Vuonna 1933 Febvre kutsuttiin CollPge de Francen jäseneksi, ja hän siirtyi Strasbourgista Pariisiin. Vuonna 1948 hänestä tuli l'cole des hautes étudesin kuudennen osaston (VI:ème section) johtaja. Febvren tuotanto käsittää mm. metodologisia tekstejä ja historiallista kielitiedettä, sivilisaatiohistoriaa ja aatehistoriaa (Histoire intellectuelle). Hänen pääteoksensa käsittelevät uskon ja epäuskon historiaa.
- 22 *Histoire générale du IVe siPcle B nos jours*. Ouvrage pub. sous la direction de Ernest Lavisse et Alfred Rambaud.
- 23 Lavisse, Ernest (1842-1922). Sorbonnen yliopiston historian professori, joka oli erikoistunut Preussin historiaan, erityisesti Fredrik Suureen. Lavisse kirjoitti useita kokonaisiasia Ranskan historian laajaan yleisesitykseen.
- 24 Vidal de la Blache, Paul (1843-1918). Professori vuodesta 1898. Ranskalaisen historiallisen maantieteen kehittäjä, joka loi ympärilleen aluemaantieteellisen koulukunnan. Vidalin oppilaiden aluemaantieteellisiä monografioita kutsutaan myös vidalilaisiksi monografioiksi.
- 25 *Histoire de France depuis ses origines jusqu'à la révolution*. (ed. Ernest Lavisse). Hachette et cie, Paris 1900- 1903.
- 26 Langlois, Charles Victor. *De monumentis ad priorem curiae regis judicariae historiam pertinentibus*. Librairie Hachette, Paris 1887.
- 27 Seignobos, Charles. *De indole plebis romanae apud Titum Livium ... proponebat C. Seignobos*. E. Thorin, Lutetiae Parisiorum, 1881.
- 28 Yksi 1800-luvun lopun ranskalaisen historiantutkimuksen ja -opetuksen kriisin avaintemoista oli vaatimus historian laajentamisesta yhteiskuntatieteellisemmälle alueelle. Tämän vaatimuksen kiteytti Seignobos vuonna 1901 teoksessaan *La méthode historique appliquée aux sciences sociales*, Félix Alcan, Paris 1901, 1-5.
- 29 Friedman, Susan W: *Marc Bloch, Sociology and Geography. Encountering changing disciplines*. Cambridge U.P., Cambridge 1996, 29.
- 30 Kirjoittajat noudattivat selkeää työnjakoa: Langlois'n kirjoittamia ovat metodioppaan esipuhe, ensimmäinen osa ja toinen osa aina kuudenteen lukuun asti. Seignobos kirjoitti oppaan toi-

- sen osan lopun ja kolmannen osan. Yhdessä kirjoitettuja ovat toisen osan ensimmäinen kappale, kolmannen osan viides kappale sekä päätelmät. Preface by F. York Powell *Introduction to the study of history / by Ch. V. Langlois & Ch. Seignobos*. Holt, New York 1909, 13.
- 31 Digeon, Claude: *La Crise allemande de la pensée française*. Paris, 1959, 376 ja 563-601.
- 32 Bloch (1944) 1997, 45-46, 151 ja passim.
- 33 Droysen: Johan Gustav: *Historik. Vorlesungen über Enzyklopädie und Methodologie der Geschichte*. Im Auftragen des preussischen Akademie der Wissenschaften herausgegeben von Rudolf Hübner. Oldenbourg, München und Berlin 1937, 11-12, 403 ja passim.
- 34 *diese hermeneutische Denkweise*, kursiiivi Rüsenin,
- 35 Rüsen, Jörn: *Rekonstruktion der Vergangenheit. Grunzüge einer Historik*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen 1986, 32-33, c.f. 34. Rüsen painottaa 1980-luvulla vielä jaottelua selittävään ja ymmärtävään lähestymistapaan. Tämä jaottelu on 2000-luvun kriittisessä hermeneutiikassa menettänyt painoarvonsa: Nomologinen ja narratiivinen teoria ovat kumpikin riittämättömiä. Ricoeur, Paul: *La mémoire, l'histoire, l'oubli*. Paris, Éditions du Seuil, 2000, 231. Katso myös Dosse, Francois: *Empire of Meaning. The Humanization of the Social Sciences*. University of Minnesota Press, Minneapolis and London 1999, 143.
- 36 Fustel de Coulanges, Numa Denis (1830-89): Ranskalainen historioitsija, pääteos *La Cité antique* (1864) käsitteli roomalaisten instituutioiden kantamia uskonnollisia merkityksiä. Keskiajan historian pääteos *Histoire des institutions politiques de l'ancienne France* (6 vol., 1888-92) käsitteli ranskalaisen feodalismin alkuperää. Marc Bloch piti Fustel de Coulangesia turvallisempaa oppi-isänä kuin Jules Michelet'tä. Dumoulin, Olivier: *Marc Bloch*. Presses de la fondation nationale des sciences politiques, Paris, 2000, 107-108. Katso myös Kelley 2003, 216.
- 37 Mann, Hans Dieter: *Lucien Febvre. La pensée vivante d'un historien*. Librairie Armand Colin, Paris 1971, 60-61.
- 38 Katso myös Marwick 1970, 50-51.
- 39 Fustel perusti lähdekriittisen työskentelynsä tekstien vertailuun, joten Langlois'n ja Seignobos'n teoksessa hermeneutiikka on *explication de texte*.
- 40 Langlois ja Seignobos esittävät kuusi olosuhteiden kategorioita, joihin kuuluvia historiallisia tosiasioita tutkija voi tarkastella: materiaaliset olosuhteet, jotka voivat olla biologisia, maantieteellisiä ja väestöön liittyviä; intellektuaaliset tavat, joita ovat esimerkiksi taitet, tieteet ja filosofia; materiaaliset käytännöt, joihin kuuluvat esimerkiksi ruoka, vaatetus ja yksityiselämä; taloudelliset käytännöt, joita ovat liikenne, kauppa ja jakelu ja lopuksi julkiset instituutiot, joita ovat valtio, kirkko ja hallinto.
- 41 Kelley 2003, 216-217.
- 42 Karkeasti: Metafysiikka –positivismi.
- 43 Raulff, Ulrich: *Ein Historiker im 20. Jahrhundert: Marc Bloch*. S. Fischer Verlag GmbH, Frankfurt am Main 1995, 179 ja 390. Raulff käyttää termejä "Positivismus" ja "faktenseligste Positivismus" todetessaan "école méhodiquen" edustajat annalistikoulukunnan edeltäjäksi.
- 44 Tatsachengeschichte.
- 45 Bergson, Henri (1859-1941), ranskalainen filosofi, toimi Collège de Francen professorina vuosina 1900-21. Bergson vastusti pelkästään määrälliseen mittaamiseen perustuvaa mekanistista tieteenihannetta ja korosti sen sijaan henkisen todellisuuden laadullista erilaisuutta, joka viime kädessä tavoitetaan vain intuitiolla. Olennoista on välttämättömän kokemuksen analysointi. ja Bergsonin keskeisiä teorioita onkin esim. ajan kokeminen erimittaisina kestoina. Kaikissa elävissä olennoissa ilmenee jatkuvasti muuttuvan ja uutta luovan todellisuuden kohottava ja vapauttava tekijä, "elämän hyöky" (ransk. élan vital). Bergson sai teoksistaan (mm. *Nauru ja Henkinen tarmo*) Nobelin kirjallisuuspalkinnon 1927.
- 46 Raulff, 1995, 409-410.
- 47 Le Goff erottaa bergsonilaisen juonteen Blochin Apologie pour l'histoiren aikatasoja käsittelevässä jaksossa. Katso lähemmin Bloch (1944) 1997, 18, 52, 134-135 ja 153. Bloch toteaa, ettei historioitsija koskaan voi irrottautua ajallisuudesta: Historioitsija tarkastelee joko historian suuria aaltoja, joista muodostuu kesto (durée) tai yksilö kokemia hetkiä (moment). Inhimillinen aika ei ole yhtenäistä eikä sitä voi mitata kellolla. Todellisuudessa on erilaisia rytmejä. Bloch kirjoittaa: "Voidakseen, Bergsonin sanoin, luokitella todellisuuden linjoja ("lignes m Lmes du réel"), mikä on jokaisen tieteen tavoite, on historioitsijan oltava joustava." Katso myös Bloch, Marc. *Regions naturelles et groupes sociaux*. Annales d'histoire économique et sociale 1932, 506, jossa Bloch käyttää élan vitalin käsitettä..
- 48 Febvre, Lucien: *Problèmes de méthode: Comment on écrit l'histoire*. Revue de Synthèse 5 1933, 270.
- 49 Pirenne, Henri (1862-1935), belgialainen historiantutkija, joka painotti taloushistoriallisia selitysmallia, Ghentin yliopiston historian professori. Tutki Belgian historiaa taloudellisia ja

- tradition voimia painottavasta näkökulmasta. Esitteli ns. Pirenne teesinä tunnetun kiistel-
lyn tulkin Euroopan keskiajasta. Pirenne teesin mukaan roomalaiskristillisen sivilisaati-
on romahtaminen selittyi islamilaisen kulttuurin nousulla. Tulkinan viimeistelty versio sisäl-
tyy Pirenne postuumisti vuonna 1937 julkaistuaan monografiaan *Mahomet et Charlemagne*.
Pirenneä katso lähemmin Lyon, Bryce: *The Middle Ages in Recent Historical Thought*,
Washington, American Historical Association, 1965, pp. 1-3 Lyon, Bryce: *Historical Reality*.
In The Pirenne Thesis. Analysis, Criticism and Revision. Lexington 1976, 183-195. Katso myös Lyon,
Bryce, *Henri Pirenne. A Biographical and Intellectual Study*. Ghent 1974.
- 50 Burke Peter: *Overture: the New History, its Past and its Future*. <http://xroads.virginia.edu/~DRBR/burkenh.html>. Fink, Carole: *Marc Bloch, A Life in History*, Cambridge University Press,
Cambridge 1990, 30-31.
- 51 Roscher, Wilhelm Georg Friedrich (1817-94), toimi Leipzigin yliopiston prof:nä vuodesta 1848.
- 52 Schmoller, Gustav von (1838-1917), saks. taloustieteilijä ja sosiaalipoliitikko oli ns. nuorem-
man historiallisen koulukunnan keskushahmo. Hän kehitti kansantaloustiedettä historian ja
yhteiskunnan konkreettisia oloja valaisevan tutkimuksen pohjalte. Schmoller ulotti toimintan-
sa myös sosiaalipoliittikkaan, jossa edusti sosiaalireformatorista suuntausta. Schmollerin mu-
kaan kasantaloustieteen teorian tuli perustua taloushistoriaan ja tilastotieteeseen.
- 53 Menger Carl (1840-1921), itäv. taloustieteilijä, toimi Wienin yliopiston kansantaloustieteen pro-
fessorina 1873-1903.
- 54 Hintze, Otto (1861-1940). Saksalainen oikeus- ja hallintohistoriallisiin aiheisiin erikoistunut
tutkija, jota nykyään arvostetaan erityisesti hänen metodologisten ja teoreettisten töidensä
vuoksi. Hintzeä pidetään strukturalistisen historian edelläkävijänä ja hän pyrki kehittämään
mm. historiallisen vertailun menetelmiä. Hänen töidensä sosiologiset piirteet lisääntyvät myö-
häistuotannossa, jossa hän, Weberin mukailten, kehitti "puhtaan abstraktion" ("*anschauliche*
Abstraktion"), muotoa sekä helpottamaan vertailtavuutta että korostamaan historiallisten ilmi-
öiden ainutkertaisuutta. Baumeister, Martin: *Otto Hintze*. <http://www.geschichte.hu-berlin.de/ifa/galerie/texte/hintze>. Bloch arvosteli vuonna 1931 Hintzen teoksen *Wesen und Verbreitung*
des Feudalismus, Berlin 1929.
- 55 Hintze, Otto (1897): *Über individualistische und kollektivistische Geschichtsauffassung*.
Hintze, Otto: *Soziologie und Geschichte. Gesammelte Abhandlungen zur Soziologie, Politik und*
Theorie der Geschichte. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1964, 316-317.
- 56 Hintze 1897, 318-322.
- 57 Rossi 1986, 28-29.
- 58 Iggers 1997, 32.
- 59 Weber, Max: *Wirtschaft und Gesellschaft*, 1922, 4 ja 29. Siteerattu tässä Risto Heiskalan kää-
nöksenä. Heiskala, Risto: *Toiminta, tapa ja rakenne. Kohri konstruktionistista synteesiä yh-*
teiskuntateoriassa. Gaudeamus, Helsinki 2000, 61.
- 60 "historistischen Fachhistorie".
- 61 Kocka, Jürgen: Max Webers Bedeutung für die Geschichtswissenschaft. *Max Weber, der*
Historiker. Hrsg von Jürgen Kocka. Göttingen 1986, 13-20.
- 62 Weberin metodologista orientaatiota nimitetään myös metodologiseksi individualismik-
si. Metodologisen individualismin keskiössä on vaatimus yhteiskuntateoreettisten käsittei-
den "purkukelpoisuudesta" yksittäisten toimijoiden teoiksi. Sen yhteiskuntateoreettisena
vastapoolina pidetään esimerkiksi Durkheimin edustamaa metodologista holismia. Heiskala
2000, 14. Weberin merkityksestä historian tutkimusmenetelmien kehittämiselle katso *Max*
Weber, der Historiker. Hrsg von Jürgen Kocka. Göttingen 1986 ja Hietaniemi Tapani: *Max*
Weber ja Euroopan historian erityistie. Vertailevia sivilisaatiohistoriallisia tutkielmia. Helsinki,
Tutkijaliitto 1998.
- 63 Weber käsittelee lakitieteiden (Gesetzeswissenschaft) ja todellisuustieteiden (Wirklichkeitswi-
ssenschaft) välisiä eroja vuonna 1904 artikkelissaan *Die "Objektivität" sozialwissenschaftlicher*
und sozialpolitischer Erkenntnis. Tulkinan esittää Pertti Tödtö 1997, 136.
- 64 *Annales d'histoire économique et sociale* 1, 1929. Maurice Halbwachs esitteli Max Weberiä pal-
salla *Économistes et historiens*. Katso myös Bloch B Febvre 2.10. 1928. *Marc Bloch, Lucien Febvre,*
Correspondance. Tome premier 1928-1933. Édition établie, présentée et annotée par Bertrand
Müller. Paris 1994, 93.
- 65 Below, Georg Anton Hugo von (1858-1927), keskiajan kaupunkihistorian tutkija. Below koros-
ti voimakkaasti yksilön merkitystä historiallisessa tapahtumisessa ja tämän tapahtumisen ainut-
kertaista luonnetta. Kritiikki on esitetty v. 1915 teoksessa *Der Deutsche Staat de Mittelalters*,
294.
- 66 "Grundherrschaft".
- 67 "Keimzelle".

- 68 Dopsch, Alfons: *Herrschaft und Bauer in der Deutschen Kaiserzeit*. (1938), Gustav Fischer verlag, Stuttgart, 1964 2. Dopsch itse päätyi kannattamaan omintakeista jatkuvuusteoriaa.
- 69 Bloch, Marc: Karl Bücher. *Annales d'histoire économique et sociale* 4 1932, 65-66. Katso myös esim Fink 1990, 37.
- 70 Iggers, G.G. *The German Conception of History*. Middletown, Wesleyan University Press 1968, 243.
- 71 Metodologisesta individualismista katso Elster, Jon: *Marxism, functionalism and game theory: The case for methodological individualism*. *Marxist theory*. Red. A. Callinicos. Oxford University Press, 1989, 67-72. Dosse 1998, 249-258. Weberin yksilöllistävistä metodista katso Campbell, Colin: *The Myth of Social Action*. Cambridge University Press, 1996.
- 72 Iggers 1997, 37-38.
- 73 Iggers 1997, 30.
- 74 Fritz Rörig Blochille 1929. Schlöttler, P: Marc Bloch, Fritz Rörig: Correspondance, 25.; Cf. Müller: *Marc Bloch, Lucien Febvre, Correspondance*. Tome premier 1928-1933. Édition établie, présentée et annotée par Bertrand Müller. Paris 1994, 156, alaviite.
- 75 Historioitsijoista tätä tavoitetta ajoivat erityisen aktiivisesti historianfilosofi Henri Berr ja medi-evisti Ferdinand Lot. Ferdinand Lot oli opettanut Blochille keskiajan historiaa. Hän oli jo vuonna 1905 vaatinut historian yliopisto-opetuksen muuttamista monitieteisempään suuntaan. Bloch myöntäilee Lotin mielipiteitä vuonna 1920 arvostellessaan Jacques Flaschin *Les Origines de l'ancienne France*. Bloch Marc: M. Flasch et les origines de l'ancienne France. *Revue de Synthèse Historique* 3 1920, 152.
- 76 Durkheimin koulukuntaan kuuluviksi luetaan esim. Marcel Mauss, Maurice Halbwachs, François Simiand ja primitiivisen mentaliteetin käsitettä jo 1920-luvulla esitellyt Lucien Lévy-Bruhl. Durkheimin koulukunnasta katso esim. Vanamo, Jussi: *Durkheimilainen sosiologia ja vuosisadan vaihteen radikalismi: tieteellisen sosiologian kehitys, radikalistinen ideologia ja keskiliuokan poliittinen nousu Ranskan Kolmannessa Tasavallassa*. Helsingin yliopisto, Helsinki 1997.
- 77 Durkheimilaiset olivat alkuun akateemisessa marginaalissa, joskin suuntausta kannattivat eräät professoritkin: Lingvisti Antoine Meillet (1886-1936) aloitti Collège de France'n vertailevan kielitieteen professorina v. 1906 ja antropologi Lucien Lévy-Bruhl hoiti modernin filosofian professuuria. Marcel Mauss puolestaan toimi yliassistenttina École Pratique des Hautes Etudesissa. Friedman 1996, 23-24; Dumoulin 2000, 146. Dumoulin ei tosin Friedmanin tavoin pidä Meilletiä durkheimilaisena.
- 78 Fink 1990, 25.
- 79 Durkheim, Émile: *Sociologian metodisäännöt*. Ranskankielinen alkuteos *Les règles de la méthode de sociologie*. (1. painos 1895). Suomentanut Seppo Randell. Helsinki 1982, 92-93.
- 80 Henri Berristä katso esim: Sivula Anna: *Historiantutkimuksen tehtävät ja tulevaisuus 1900-luvulla*. Kaksi ranskalaista asennetta. *Historia ja tulevaisuus*. Futura 2/2003.
- 81 Hughes, H. Stuart. *The Obstructed Path. French Social Thought in the Years of Desperation 1930-1960*. Vintage, New York 1968, 27.
- 82 Bourdieu-P-Martin 1983, 173.
- 83 Braudel Fernand. Foreword. Stoianovich, Traian: *French Historical Method. The Annales Paradigm*. London 1976, 12.
- 84 Berr, Henri, *Du scepticisme de Gassendi*. Thèse soutenue à la Faculté des lettres de l'Université de Paris en 1898. Berr, 1960.
- 85 Iggers 1985, 52. Berrin tieteellisyydessä painottuu comtelaisittain tiedon yleisyys, Blochin tieteellisyydessä pikemminkin tarkkuus ja luotettavuus.
- 86 Kelley 2003, 319.
- 87 Berr 1970 (1900), 251.
- 88 V litteitä ohjauksesta antaa Blochin ja Berrin La La société féodalea koskeva kirjeenvaihto: Bloch, Marc. *Ecrire La société féodale: Lettres B Henri Berr, 1924-1943*. Correspondance établie et présentée par Jacqueline Pluet-Despatin. Paris 1992. Berr kirjoitti Blochin La société Feodalen ensimmäiseen painokseen pettyneensävyisen esipuheen: Berr, Henri. Avant-propos. La genèse de l'institution féodale. Marc Bloch. *La société féodale*. Paris 1939.
- 89 Berr, Henri. About our Problem (1900). *The Varieties of History. From Voltaire to present*. Edited, Selected and Introduced by Fritz Stern. London and Basingstoke 1970 (1900), 253-254.
- 90 Berr (1900) 1970, 255.
- 91 Durkheim, (1895) 1977, 144.
- 92 François Simiand, (1873-1835), taloustieteilijä, joka uudisti ranskalaisen taloushistorian metodologiaa soveltamalla siihen Durkheimin sosiologian metodisääntöjä. Simiand väitteli Pariisin yliopistossa vuonna 1904 aiheenaan ranskalaisten hilikaivostyöläisten reaali-palkkojen kehitys.

- Hän käsitteli pääteoksessaan *Les fluctuations économiques à longue période et la crise mondiale* mm. sellaisia Ernest Labrousse ja Fernand Braudel toisen maailmansodan jälkeen luomalle annalistiselle historiantutkimukselle tyypillisiä kohteita kuin taloudellisia syklejä ja pitkän aikavälin kehitystä. Simiand oli Collège de France jäsen ja toimi Sorbonnen yliopiston taloushistorian professorina vuosina 1932-1935.
- 93 Kelley 2003, 318.
- 94 Simiand, François: *Méthode historique et sciences sociales*. Revue de Synthèse Historique 6, 1903, 1-22.
- 95 Bloch viittaa tuotannossaan Simiandiin usein, enkä ole löytänyt negatiivisia viittauksia. Blochin ja Febvre kirjeenvaihdosta käy myös ilmi, että Simiand avusti Strasbourgissa annaliste- ja Annalesin ennakkomarkkinoinnissa vuonna 1928.
- 96 Bloch Febvrele 20.9.1929. Bloch, Marc, Febvre, Lucien: Correspondance. Tome premier 1928-1933. Édition établie, présentée et annotée par Bertrand Müller. Paris 1994, 200.
- 97 *Annales d'histoire économique et sociale* 2, 1930, 67.
- 98 Febvre Blochille 5. ja 11. elokuuta välisenä aikana 1930. Correspondance, 234. Otteet Simiandin kirjeistä: Simiand Febvrele 5. elokuuta 1930: Correspondance, 234, alaviite 9.
- 99 Friedman 1996, 31-36.
- 100 Vidalilaisuudesta ja erityisesti hänen maantieteensä suhteesta muihin tieteisiin Friedman 1996, 55-74.
- 101 "elämänpiiri", nyk. merkitsee pikemminkin elämäntapaa.
- 102 région; regionalismin keskeinen käsite.
- 103 Friedmanin mukaan Vidal ei myöhemminkään luopunut materialistisista lähtökohdistaan, mutta ei myöskään vastannut Simiandin esittämään kritiikkiin. Friedman 1996, 71-73.
- 104 "maître puissant et ingénieux, d'une rare culture et d'une plus rare largeur d'esprit" Febvre 1953, 394.
- 105 Friedman 1996, 73 ja 177.
- 106 Halbwachs, Maurice (1877-1945) Durkheimin koulukuntaan kuuluva sosiologi, Blochin ystävä. Bloch kirjoitti arvostelun useista Halbwachsin teoksista. Maurice Halbwachsin teos *Les cadres sociaux de la mémoire* ilmestyi vuonna 1925. Bloch laati teoksesta kiittävän arvion *Revue de Synthèse Historique* (RSH 40, 1925, 73-83.)
- 107 Dosse 1994, 112.
- 108 Sit. Mannin mukaan. Mann 1971, 67.
- 109 Bloch (1944) 1997, 151.
- 110 Bloch (1944) 1997, 45.
- 111 "en soi".
- 112 Langlois-Seignobos 1898, p. 139.
- 113 Bloch (1944) 1997, 128 ja 158.
- 114 Bloch (1944) 1997, 127-128.
- 115 a vraiment eu lieu.
- 116 Bloch (1944) 1997, 156. Common sense -rinnastuksen tekee Marco Mostert 1998, 13.
- 117 Lucien Febvre ihaili kuitenkin Michelet'tä enemmän kuin Marc Bloch. Katso tästä Dumoulin 2000, 107-108, katso myös Fink 1990, 38. Michelet'n *Histoire de France* (1833) korostama historian ja maantieteen välinen yhteys on Marwickin mukaan paitsi Blochin maaseutuhistoriaa, myös koko myöhempää ranskalaista historiantutkimusta leimaava piirre. Blochin *Caractères originaux*'n loppuluvun maaseudun muutosta luonnehtiva osuus osoittaa selvää jatkuvuutta Michelet'n edustamaan kuvailevaan traditioon. Katso esim. sitaattit Marwick 1970, 107-108; vrt. Bloch 1931, 250-251: Bloch painottaa tässä tulkinnessaan sellaisia yhteiskuntien välisiä eroja, jotka juontuvat hyvin kaukaisesta menneisyydestä. Hänen mukaansa yksi maantieteellinen ominaisuus ei riitä selittämään nykyisyyttä.
- 118 Iggers Georg G., *New Directions in European Historiography*. London 1985, 51-52. Berrin historiantutkimuksesta esimerkiksi: Berr, Henri: *L'histoire traditionnelle et la Synthèse Historique*. Paris 1921, IV, VIII ja passim. Teoksensa motoksi Berr on nostanut Buckle-sitaatin, jonka mukaan ei voida sanoa varmasti, ettei historiallisia tosiasioita voisi yleistää. Tämä sitaatti kertoo omalta osaltaan Berrin suhteesta positivismiin.
- 119 Mann 1971, 59 ja 66.
- 120 Bloch (1944) 1997, 134. Esimerkiksi Michelet käyttää metaforaa "mouvement vital", Fustel taas metaforaa "lien", ja vaikutelmien vastakkaisuus on Blochin mukaan ilmeinen.
- 121 mentalité.
- 122 Katso esim. Bloch (1944) 1997, 45 ja 52.
- 123 Katso myös Raulff 1995, 27.

IV

Historian käyttö ja historian perintö